

PEDAGOGICKÁ FAKULTA MASARYKOVY UNIVERZITY

KATEDRA NĚMECKÉHO JAZYKA A LITERATURY

ÚVOD DO STUDIA NĚMECKÉHO JAZYKA

struktura předmětu na PdF MU

Tomáš Káňa

Brno 2006

OBSAH

1. Cíl předmětu
  2. Jazyk
  3. Záznam jazyka
  4. Dějiny zkoumání jazyka
  5. Místo lingvistiky mezi vědními obory
  6. Předmět lingvistiky
  7. Strukturalistický pohled na jazyk
  8. Jazykové roviny/ plány
  9. Lingvistické disciplíny
    - Textová lingvistika
    - Stylistika
    - Lexikologie
    - Syntax
    - Morfologie
    - Fonetika
    - Fonologie
    - Grafémika
    - Ostatní lingvistické vědy
  10. Jazyky světa
    - Jazyky podle počtu rodilých mluvčích
    - Vznik jazyka
    - Klasifikace jazyků
  11. Němčina
  12. Gramatiky, slovníky a jiné pomůcky
- Použitá a doporučená literatura

ÚVODEM

Úvod do studia jazyka je povinný předmět pro všechny v bakalářském stupni studia německého jazyka a literatury na PdF MU. Během jednoho semestru přednášek musí posluchači a posluchačky pochopit strukturu jazyka, získat základní přehled o jednotlivých lingvistických disciplínách, seznámit se základními specifikami německého jazyka a osvojit si mnoho lingvistických termínů, které budou potřebovat nejen během studia, ale i během své kariéry v oboru.

Předkládané skriptum je zamýšleno jako pomůcka s dvojitým posláním: má sloužit jako „poznámkový blok“ na přednášce (šetří čas strávený opisováním z plátna) a jako vodítko při opakování ke zkoušce na konci semestru.

Skriptum odráží strukturu obecné lingvistiky a akcentuje některé specifické rysy němčiny. K pochopení problematiky je však nezbytné nastudovat i povinnou literaturu uvedenou v Informačním systému MU pro dané období.

Obsahem pokrývá skriptum základní teoretické disciplíny jazykovědy, které se na PdF MU vyučují jak v bakalářském, tak magisterském stupni. Pořadí je sice poněkud netradiční – od textové lingvistiky k fonetice a fonologii, odpovídá však přirozenosti a logické analýze jazyka.

Jednotlivé kapitoly jsou řazeny tak, jak se zpravidla probírají na přednášce. Větší pozornost se věnuje předmětům nabízeným až v magisterském stupni (textová lingvistika, lexikologie, stylistika), neboť je žádoucí, aby absolventky a absolventi již bakalářského studia měli ucelený přehled o německé lingvistice (vyplývá to mj. i z akreditačních materiálů). Na druhé straně není třeba se podrobně zabývat fonetikou a fonologií, protože tento předmět je součástí povinného penza ve stejném období jako „úvod“.

Poznámka ke grafickému zpracování: důležité lingvistické termíny jsou uvedeny v němčině bezprostředně za českými (*kurzívou v závorce*). Termíny užívané synonymně jsou odděleny lomítkem (/). Příklady k vybraným problematičtějším jevům jsou v kurzívě. Netypická, popř. negramatická vyjádření, jsou označena hvězdičkou (*).

Další příklady se probírají na přednášce.

T.K.

1. CÍL PŘEDMĚTU

- Co je to jazyk?
- V čem spočívá studium jazyka?
- Jaké jsou základní lingvistické pojmy, které se běžně užívají v české a německé jazykovědě?
- Co je náplní jednotlivých lingvistických disciplin?

2. JAZYK

- dorozumívací (komunikační) prostředek
- systém kódů/znaků

ZÁKLADNÍ DĚLENÍ JAZYKŮ

- **přírozené** (*čeština, čínština, bulharština...*)
- **umělé** (*esperanto; programovací „jazyky“*)

FUNKCE JAZYKA

- **komunikační** (*kommunikative Funktion*)

DĚLENÍ FUNKCE JAZYKA

- **denotativní** (*denotative Funktion*)
- **apelová** (*appellative Funktion*)
- **expresivní** (*emotive Funktion*)
- **fatická** (*phatische Funktion*)
- **estetická** (*ästhetische Funktion*)
- **metajazyková** (*metasprachliche Funktion*)

FORMY/ PODOBY JAZYKA

- **mluvená** (*mündliche Form*): prvotní, stáří neurčitelné (od „vzniku“ člověka, tj. před asi třemi miliony let)
- **psaná** (*schriftliche Form*): vyvinuta na základě mluvené (první doklady písma staré asi pět tisíc let)

3. ZÁZNAM JAZYKA

PÍSEMNÝ: nejstarší záznamy z období asi 2,5 tis. let př. Kr.; zápis do hlíny, na kameny, listy, papír

ZVUKOVÝ: mnohem mladší než psaný

- mechanický: nejstarší záznamy z 19. století na voskové válečky, později gramodesky
- elektronický: během posledních asi 70 let - magnetické pásky, digitální záznamy

TYPY PÍSMO

- **obrázky/piktografické/ideografické „písmo“** (*Bildsymbole/ ideographische „Schrift“*)
obrázek = výpověď (*piktogramy, dopravní značky...*)
- **obrázkové slovní/logografické písmo** (*logographische Schrift/ Bilderschrift*)
obrázek = slovo, resp. morfém (*čínština*)
- **slabičné/sylabografické písmo** (*syllabographische Schrift*)
obrázek = slabika (*japonština*)
- **hláskové/alfabetické písmo** (*Alphabetschrift*)
„obrázek“ = hláska (*latinka, azbuka...*)

Ortografie hláskového písma

- **jednoduchý zápis** (*einfache Orthographie*):
a, m, Z, G, ß, Ч, Ш Я...
- **diakritický zápis** (*diakritische Orthographie*)
ú, ř, Ň, ě, ó, Ö
- **spřežkový zápis** (*Ligaturorthographie*)
ch, sz, rz, tsch, Oe,

4. DĚJINY ZKOUMÁNÍ JAZYKA¹

DĚLENÍ HISTORIE ZKOUMÁNÍ JAZYKA

Prehistorické období: nejsou důkazy o tom, že by se člověk zabýval fenoménem „jazyk“; písemné památky neexistují. Období od počátku lidstva po starověk.

Historické období:

- 1) předvědecké – existují písemné památky, zkoumání přirozených jazyků sporadické, nesystematické. Období od starověku (tj. cca 2,5 tis. let př. Kr.: Mezopotámie, Egypt, Čína, přes antiku a středověk) až do začátku 19. století našeho letopočtu.
- 2) vědecké – cílené a systematické zkoumání jazyka. Období od počátku 19. stol. dodnes.

PŘEHLED JEDNOTLIVÝCH ETAP ZKOUMÁNÍ JAZYKA

1) Historické období předvědecké

STAROVĚK

Nejstarší písemné památky: Mezopotámie („*Epos o Gilgamešovi*“ – asi 3 tis. př. Kr.), Egypt, Čína, Indie (náboženská a filozofická literatura v sanskrtu – asi 1 tis. let př. Kr. => 4. stol. př. Kr.: učenec **Pánini** sestavil „*Osm knih*“ = první dochovaná gramatika sanskrtu a asi první gramatika vůbec)

¹ Kapitola zpracována podle: Černý (1996).

Evropský starověk

Řecko: lingvistika v rámci filozofie; všichni se věnovali jenom řečtině:

Aristoteles (384 - 322 př. Kr.): „*Poetika*“ – dělí „písmena“ na hlásná (samohlásky), polohlásná (ssss, rrrr) a němá (souhlásky $g - k - d - p - t$); dále pokládá základ rozlišování slovních druhů.

Sokrates (resp. Platón): např. v dialogu „*Kratylos*“ – se vyslovuje o původu některých slov.

Většina filozofů rozlišuje některé slovní druhy.

Kolem 3. stol. př. Kr. – podobně jako v Indii – zájem o starší lit. památky.

Dionysos Thrácký (kolem r. 200 př. Kr.): autor první obsáhlé gramatiky řečtiny, rozlišuje 8 slovních druhů (jméno, sloveso, participium, člen, zájmeno, předložku, příslovce, spojku), jednotné a množné číslo, kategorie slovesného způsobu, času, pády jmen.

Řím: vše přejato od Řeků a aplikováno na latinu.

Marcus Terentius Varro (116 – 27 př. Kr.): kniha „*O latinském jazyce*“; jazykovědu dělí na „obory“: morfologii, etymologii a syntax; rozlišoval ohebné a neohebné slovní druhy.

Priscianus (přelom 5. a 6. stol. n. l.): „*Základy Gramatiky*“ - nejobsáhlejší gramatika latiny všech dob; vliv na středověké období.

STŘEDOVĚK

Misionářská práce křesťanů: vývoj písma pro pohanské kmeny (překlady Bible); pro slovanské kmeny: **Cyril** (827 – 869) a **Metoděj** (815 – 885): hlaholice, z té vznikla cyrilice.

Germánské kmeny: křesťanský biskup **Wulfila** (kolem 4. stol. n.l.): gótské písmo, přeložil Bibli do góštštiny.

Ve středověku zájem především o jazyk latinský v rámci trivium **scholastiky** („trivium“: dialektika, rétorika a gramatika – tj. pouze latinská; základ: Priscianova gramatika latiny)

Dante Alighieri (1256 – 1321): italský básník a evropská výjimka ze středověkého zaujetí latinou: „*O řeči lidové*“ - popis 14 „vulgárních“ nářečí italštiny.

--

Arabové v Basře (dnešní Irák): na rozdíl od evropských učenců se od 8. stol. zabývali popisem živého jazyka – arabštinou (ovšem jako posvátným jazykem Koránu).

RENESEANCE

Vzrůstá zájem o živé jazyky. Důvody: latina jako úřední jazyk na ústupu (vytlačují ji národní, doposud „vulgární“ jazyky), s tím souvisí potřeba sjednotit písmo.

Vynález knihtisku – šíření písma i Písma mezi širší vrstvy obyvatel.

Vycházejí první gramatiky (opírající se však o gramatiku latiny) a slovníky.

Stále však jednoznačný názor: Jazyk je dílo Boží.

René Descartes (1596-1650): na základě jeho racionalismu vzniká logická a odteologizovaná „*Gramatika Port-Royal*“ – měla to být UNIVERZÁLNÍ gramatika platná pro jakýkoliv jazyk. (Svým způsobem prazáklad strukturalismu – cenil ji i F. de Saussure; N. Chomsky ji považuje za svého předchůdce.²)

² Černý (1996), s. 81n.

OSVÍCENSTVÍ

Gottfried Wilhelm Leibnitz (1646 – 1716): odmítl názory svých renesančních předchůdců o tom, že všechny jazyky se vyvinuly z hebrejštiny. Tvrdí, že prapůvod jazyka je mnohem starší než jakýkoliv živý jazyk.

2) Historické období vědecké

SROVNÁVACÍ A HISTORICKÁ GRAMATIKA 19. STOLETÍ

„Objevení“ sanskrtu anglickým soudcem v Kalkatě na konci 18. stol. rozpoutal nebývalý zájem o historický vývoj jazyka/ jazyků a zkoumání genetické příbuznosti mezi jednotlivými jazyky a srovnávání gramatik jazyků.

Jakob Grimm (1785 – 1863): zakladatel historické gramatiky; postuloval teorii změn hlásek v germánských jazycích (s mnoha výjimkami).

Wilhelm von Humboldt (1767 – 1835): srovnávání živých jazyků, předchůdce moderní typologie. Tvrdí, že jazyky jsou různé proto, protože existují různé (= národní) pohledy na svět.

MLADOGRAMATIKOVÉ

Karl Verner (1846 – 1896): předchůdce mladogramatiků, tvrdí, že neexistují výjimky v hláskovém posouvání => „*Vernerův zákon hláskového posouvání*“.

Mladogramatikové: lingvistické „hnutí“ proti zastáncům „historické gramatiky“.

Karl Brugmann (1849 – 1918), **Hermann Osthoff** (1847 – 1909), **Hermann Paul** (1846 -1921): tvrdí, že v jazyce neexistují výjimky (viz Grimm); jazykovědu chtěli povýšit na exaktní vědu; odmítali (Humboltovo) srovnávání jazyků v současném stádiu vývoje, požadovali srovnávání v historickém vývoji.

STRUKTURALISMUS

Strukturalismus je myšlenkový směr, který vychází z toho, že jednotlivé jevy nejsou izolované, nýbrž souvisí s jinými jevy. Vazby mezi jevy tvoří strukturu celku.

Ze strukturalismu čerpá i současná lingvistika.

Ženevská škola

Ferdinand de Saussure (1857 – 1913): působil na několika evropských univerzitách (Lipsko, Paříž, Ženeva), od 90. let nepublikoval. Na přednáškách postuloval základní myšlenky strukturalismu.

Z ženevských přednášek napsali jeho žáci Charles Bally a Albert Séchehaye „*Kurs obecné lingvistiky*“.

Základní myšlenky strukturalismu (F. de Saussura):

- Jazyk je **systém znaků** (signifié – signifiant).
- Jednotky systému jsou na sobě závislé, mezi nimi existují vztahy **paradigmatické** a **syntagmatické**.
- Jazyk se dělí na **langue** a **parole**: jazyk je abstraktní systém (langue), který se reálně vyskytuje v konkrétních promluvách (parole).
- Jazyk je třeba zkoumat v jeho současné podobě (**synchronní** pohled), ale i v jeho vývoji (**diachronní** pohled).

Pražská škola

„Pražský lingvistický kroužek“ – od r. 1926

Klasické období: 1926 – 1939. Základ tvořili čeští a ruští lingvisté.

Jeden ze základních pilířů moderní jazykovědy.

Hlavní protagonisté: Bohuslav Havránek, Roman Jakobson, Vilém Mathesius, Jan Mukařovský, Vladimír Skalička, spolupráce s Karlem Bühlerem a Nikolejem Sergejevičem Trubeckym (oba z Univerzity Vídeň)

Hlavní teze:

- **Funkční přístup k jazyku** = jaké funkce jazyk plní (viz kap. 2.)
- **Oddělení fonologie od dříve dominantní fonetiky** (Mathesius, Trnka, Vachek, Jakobson) - vše shrnul hrabě Trubeckoj v nedokončeném díle „*Grundzüge der Phonologie*“.
- **Teorie morfémů** – „miniznaky“ v jazyce, které nesou význam gramatický nebo lexikální. (Havránek, Skalička, Trnka)
- **Teorie aktuálního členění větného** - funkční větná perspektiva (Mathesius)
- **Morfologická typologie jazyků** (Skalička)
- **Teorie básnického jazyka** (Mukařovský, Jakobson)
- **Funkční jazyky** = styly (Havránek)

Kodaňská škola

Vznikla ve 30. letech 20. stol. v Kodani.

Luis Hjelmslev (1899 – 1965): **glosématica** (glossa = řecky „jazyk“) - abstraktní (a poměrně složitá) teorie jazyka, v níž se pokusil o naprosto exaktní matematický popis jakéhokoliv jazyka – *metajazyk*.

Americký strukturalismus

Vyvíjel se ve stejné době jako evropský, avšak nezávisle na něm. Důležité: pojetí **bezprostředních složek** – k sobě patřící dvojice konstituentů, které dále mohou tvořit jednu z dvojice jiného („vyššího“) páru:

Příklad: *Sie ist zu Hause.*

<i>Sie</i>		<i>ist zu Hause.</i>
		<i>ist</i> <i>zu Hause.</i>
		<i>zu</i> <i>Hause.</i>

Hlavní představitelé: **Edward Sapir** (1884 – 1939) a **Leonard Bloomfield** (1887 – 1949)

Na americký strukturalismus částečně navázal **Noam Chomsky** (*1928) se svojí generativní a transformační gramatikou (viz též kap. 9.).

5. MÍSTO LINGVISTIKY MEZI VĚDNÍMI OBORY

ZÁKLADNÍ (tradiční) DĚLENÍ VĚD

Přírodní (exaktní): chemie, biologie, medicína, geologie, matematika...

Humanitní: teologie, sociologie, filozofie, politologie, muzikologie, **filologie**...

FILOLOGIE

Věda zabývající se přirozeným jazykem, resp. přirozenými jazyky (z řec. *philologia* – „láska k řeči, jazyku“).

Dělení filologických oborů

jazykověda (*e Sprachwissenschaft*)

literární věda (*e Literaturwissenschaft*)

Filologické obory

srovnávací filologie (*vergleichende Philologie*)

komparatistika (literární) (*e Komparatistik*)

kontrastivní/srovnávací lingvistika (*kontrastive Linguistik/ vergliechende Sprachwissenschaft*)

jednooborová filologie (specializovaná na jeden jazyk, popř. skupinu příbuzných jazyků)

Slavistika (*e Slawistik*)

Germanistika (*e Germanistik*)

Romanistika (*e Romanistik*) atd.

LINGVISTIKA/ jazykověda/ jazykozpyt (*e Lingvistik/ e Sprachwissenschaft, e Sprachlehre*) je společenská (humanitní) věda a součást **filologie** (*e Philologie*). Nepatří mezi exaktní vědy, avšak s některými úzce souvisí nebo z nich čerpá (matematická lingvistika, neurolingvistika).

6. PŘEDMĚT LINGVISTIKY

V centru zájmu lingvistiky stojí přirozený lidský jazyk, především jeho:

funkce (viz kap. 2.)

stavba (viz kap. 8. a 9.)

historie (vývoj a tendence)

vztah k ostatním jazykům (kontrastivní lingvistika a translatologie)

vztah k jeho uživatelům jako rodilým mluvčím (pragmatika), tak i těm, kteří se jazyk učí jako druhý jazyk (metodika a didaktika výuky)

Moderní lingvistika se opírá především o základní strukturalistické teze (viz kap. 7.). K výzkumu používá moderní metody: především výpočetní techniku - digitální záznam, uchovávání a zpracování jazykových dat.

7. STRUKTURALISTICKÝ POHLED NA JAZYK

- **SYNCHRONNÍ a DIACHRONNÍ pohled**

synchronní (*synchrone Sprachwissenschaft*)

- jazyk v jednom stádiu vývoje

diachronní (*diachrone Sprachwissenschaft*)

- sleduje vývoj jazyka, srovnává jednotlivé etapy vývoje

Oba pohledy se doplňují.

- **LANGUE a PAROLE**

Jazyk má složku abstraktní a konkrétní.

abstraktní/ systémová/ langová (*e Langue*)

- „-émová“ složka (podle „*foném, morfém, lexém...*“)

$x + y = z$

konkrétní/ parolová (*e Parole*)

$101 + 152 = 253$

Příklad:

Langue:	N	+	V	+	O
Parole:	<i>Pepa</i>		<i>jí</i>		<i>nudle.</i>
	<i>Pepi</i>		<i>isst</i>		<i>Nudeln.</i>
	<i>Joe</i>		<i>eats</i>		<i>noodles.</i>
	<i>Bayern 3</i>		<i>brachte</i>		<i>Nachrichten.</i>

- **Jazyk jako SYSTÉM ZNAKŮ**

Povaha znaku: „zástupce“ toho, co označuje.

Znak má 2 složky:

označující/ signifiant (*s Bezeichnende/r Ausdruck*) – forma (mluvená/psaná)

označované/ signifié (*s Bezeichnete /r Inhalt*) – to, co označuje

Příklad:

Signifiant:	☀
Signifié:	<i>slunce, slnko, Sonne, sun, sole, ...</i>

- **VZTAHY MEZI JAZYKOVÝMI JEDNOTKAMI/ ZNAKY**

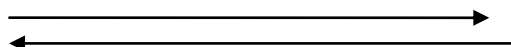
Existují dva druhy vztahů mezi jednotkami: **paradigmatické**, též vertikální (princip nahraditelnosti, zastupitelnosti) a **syntagmatické**, též horizontální (princip kombinovatelnosti, „snášlivosti“).

paradigmatický vztah (*paradigmatische Beziehung*)

<i>(já)</i>	<i>Jím</i>	<i>nudle.</i>	↑ ↓
<i>(ty)</i>	<i>Jíš</i>	<i>nudle?</i>	
<i>Pepa</i>	<i>jí</i>	<i>nudle.</i>	
<i>Pepa</i>	<i>*jím</i>	<i>*nudlich.</i>	

syntagmatický vztah (*syntagmatische Beziehung*)

<i>Pepa</i>	<i>jí</i>	<i>nudle/ polívku/ maso...</i>
<i>Pračka</i>	<i>pere</i>	<i>prádlo.</i>
<i>Pepa</i>	<i>jí</i>	<i>*prádlo.</i>
<i>Pepa</i>	<i>*pere</i>	<i>nudle</i>
<i>Pračka</i>	<i>pere</i>	<i>*nudle/ zprávy.</i>

8. JAZYKOVÉ ROVINY/ PLÁNY

Mluvíme v promluvách - **textech**. (Základní jednotka jazyka je tedy výpověď/ text.) Každý text lze rozčlenit na menší jednotky. Např. většina textů se dále dělí na **kapitoly** a/nebo **odstavce**. Tyto se pak skládají ze **slov** uspořádaných do vět, **věta** se skládá z vazeb slov, slova ze **slabik**, slabiky z **hlásek**.

Příklady textů:Text 1³:**Übersiedlung der MA 61 - Zentrale**

Die Zentrale der MA 61 (Staatsbürgerschaft, Namensänderung) ist übersiedelt. Seit 3. Oktober 2005 lautet die neue Adresse: Wien 20., Dresdner Straße 91. Wir bitten um Verständnis.

Text 2⁴:**An der Uni.**

"Sarkasmus als literarisches Ausdrucksmittel" lautete das Thema des Tages. Zu Beginn forderte der Professor auf, ein Beispiel zu nennen. Alles erstarrte, als sich ein Hörer mit dem Satz zu Wort meldete: "Ich kann Ihnen gar nicht sagen, wie ich Ihre Vorlesungen schätze."

Lingvistika dělí základní a jedinou přirozenou jednotku jazyka (text) na tzv.

JAZYKOVÉ PLÁNY

KONKRÉTNĚ	ABSTRAKTNĚ	LINGVISTICKÁ DISCIPLÍNA	
text (<i>r Text</i>)	textém (<i>s Textem, e Textsorte</i>)	Textová lingvistika (<i>e Textlinguistik</i>)	
lex/ slovo (<i>s Lex</i>)	lexém (<i>s Lexem</i>)	Lexikologie (<i>e Lexikologie</i>)	
věta/ vazba/ fráze (<i>r Satz/ e Verbindung/ e Phrase</i>)	syntagmém/ větný vzorec (<i>s Syntagmem, s Satzmuster</i>)	Syntax (<i>e Syntax</i>)	gramatika
morf (<i>s Morph</i>)	morfém (<i>s Morphem</i>)	Morfologie (<i>e Morphologie</i>)	
fón/ hláska (<i>s Phon</i>)	foném (<i>s Phonem</i>)	Fonologie (a Fonetika) (<i>e Phonologie, e Phonetik</i>)	

³ Zdroj: <http://www.wien.gv.at/ma61/uebersiedlung.htm>, 5.10.2005.

⁴ Zdroj: www.witze.at, 15.10.2005.

Vedle uvedených základních plánů existují ještě dvě roviny:

rovina významu:

význam/ sém (<i>s Sem</i>)	sémém/ soubor významových jednotek (<i>s Semem</i>)	Sémantika (<i>e Semantik</i>)
---------------------------------	--	---

rovina stylu:

styl (<i>r Stil</i>)	stylém/ stylistický rys (<i>s Stilem</i>)	Stylistika (<i>e Stilistik</i>)
---------------------------	--	---

9. LINGVISTICKÉ DISCIPLÍNY

TEXTOVÁ LINGVISTIKA (*e Textlinguistik*)

Textová lingvistika je poměrně mladá lingvistická disciplína zkoumající:

- texty
- vztahy a vazby uvnitř textu
- vztahy textu k jiným textům
- společné rysy a rozdíly mezi texty

ZÁKLADNÍ JEDNOTKY

Text (*r Text*)

- jediná přirozená jednotka jazyka
- nejvyšší a nejkompexnější jednotka jazyka
- parolová jednotka
- uzavřená jednotka (má začátek a konec)
- zpravidla delší než věta
- může se skládat z více podtextů

Abstraktní/ langová jednotka textu = „textém“.

Textém/ druh textu (*s Textem/ e Textsorte*)

- taktéž: „textový invariant“
- jednotka mající vnější a vnitřní strukturu („slovní“ a významovou)
- abstraktní zástupce několika textů
- (v odborné literatuře zatím málo užívaný pojem)

Příklady textémů:

Einladung, Roman, Gutachten, Zeugnis, SMS-Meldung, Zeitungsnachricht, Mietvertrag, Fabel, Witz...

STRUKTURA TEXTÉMŮ

Makrostruktura (*e Makrostruktur*)

- výstavba = členění na kapitoly, odstavce, věty
- hlavní cíl a „obsah“

Mikrostruktura (*e Mikrostruktur*)

- uspořádání výrazů do vyšších celků (věty, odstavce)
- vazby textových jednotek

VAZBY TEXTOVÝCH JEDNOTEK**Koheze** (*e Kohäsion*)

- vnější/ povrchové/ „slovní“ vazby textu
- jednotky zaručující gramatickou soudržnost textu (např. spojky, zájmena, odkazovací výrazy)

Koherence (*e Kohärenz*)

- vnitřní = významové vazby textu (např. užívání synonym, časové souslednosti aj.)

DRUHY TEXTŮ (*Textsorten*)

Dělí se podle různých kritérií.

Např.:

Kódování

- mluvené
- psané

Přítomnost komunikačních partnerů

- monologické
- dialogické

Hlavní cíl

- narativní
- argumentativní
- direktivní
- apelativní

Veřejnost

- veřejné
- poloveřejné
- soukromé
- tajné

Styl (viz Stylistika)

STYLISTIKA (*e Stilistik*)

Stylistika je jedna z nejstarších jazykovědných disciplín (kořeny má v antické rétorice). Stručně ji lze charakterizovat takto:

- zkoumá typické rysy textů (sloh)
- věda pomezí (mezi lingvistikou a lit. vědou)
- dnes většinou jako součást textové lingvistiky

ZÁKLADNÍ JEDNOTKY**Styl/ sloh** (*r Stil*)

- způsob, jakým je něco vyjádřeno

Stylém (*s Stilem*)

- abstraktní jednotka textu, která určuje jeho styl
- jednotka, která je v zásadě variabilní

DRUHY STYLŮ

Dělení podle různých kritérií:

Žánr

např.: vázaný x nevázaný jazyk; drama x novela x poesie...

Autor

např.: Goethe x Walser x Altenberg x Jandl

Epocha

např.: baroko, expresionismus, dada, postmoderna...

Funkce - funkční styly

- **Prostě sdělovací** (*e Alltagssprache*)
např.: *Einkauf, Telefongespräch, Tratsch...*
- **Vědecký** (*r wissenschaftliche Stil*)
např.: *Fachartikel, Prüfung, Lehrbuch...*
- **Úřední** (*r Amtsstil*)
např.: *Gesetze, Vorschriften, Formulare...*
- **Publicistický** (*r publizistische Stil*)
např.: *Nachrichten, Berichte, Interview...*
- **Beletristický** (*r belletristischer Stil*)
např.: *Novelle, Roman, Drama, Feuilleton...*

STYLICKÉ VRSTVY (*e Stilschichten*)**Porovnání němčiny a češtiny:**

Hochsprache/ Hochdeutsch/ Schriftsprache	spisovná čeština
	obecná čeština
Umgangssprache	hovorová čeština
Fachsprache	slangy
Dialekt	dialekty
Argot/ Rotwelsch	argot

LEXIKOLOGIE (*e Lexikologie*)

Lexikologie je lingvistická disciplína, která se nepočítá do gramatiky, i když s ní úzce souvisí. Hlavní náplní lexikologie je zkoumání:

- slovní zásoby jazyka
- vztahů slov ve slovní zásobě
- vztahu formy a významu slov
- původu slov
- výstavby slov

ZÁKLADNÍ JEDNOTKY

Slovo (*s Wort*)

- není přesně definované/ definovatelné
- intuitivní jednotka
- v písmu odděleno mezerou, v mluvené řeči oddělitelné pauzou
- nese nějaký význam

Lexém (*s Lexem*)

- není totéž, co „slovo“
- langová (abstraktní) jednotka
- má formu (*s Formativ*) a význam (*s Semem*)
- jednota neměnné formy a obsahu
- slovníkový vstup
- může se skládat z více slov (např. fráze, idiomy)
- více lexémů může tvořit jedno slovo (kompozita)

Další užívané názvy pro „lexém“: lexikální jednotka, pojmenování, moném

Lex (*s Lex*)

- konkrétní realizace lexému v textu

VZTAHY MEZI LEXÉMY

Paradigmatické

- mohou se zaměnit nebo zastupovat
- mohou stát na stejném místě ve výpovědi

Syntagmatické

- nemohou se zastupovat
- nemohou/mohou se kombinovat – „lexikální snášenlivost“

Paradigmatické vztahy v lexikonu

SYNONYMIE (*e Synonymie*)

- forma/ formativ jiný
  - význam/ sémém podobný nebo stejný
- Příklad: *Buffet x Imbiss; laufen x rennen*

OPOZICE (*e Opposition*)

- forma/formativ různý
  - význam/ sémém opačný
- Příklad: *Abfahrt x Ankunft; geben x bekommen; fröhlich x traurig...*

HIERARCHIE (*e Hierarchie*)

- forma/ formativ jiný
- význam/ sémém nadřazený = **hyperonymum** (*s Hyperonym*)
Příklad: *Liebe < Gefühl; Frühling < Jahreszeit; Bier < Getränk*
- význam/ sémém podřazený = **hyponymum** (*s Hyponym*)
Příklad: *Gefühl > Liebe, Hass; Jahreszeit > Frühling, Sommer; Getränk > Wein, Bier, Wasser...*

HOMONYMIE (*e Homonymie*)

- forma/formativ stejný (mluvená, psaná nebo obojí)
- význam/ sémém jiný
Příklad: *Buchen* (buky) x *Buchen* (objednávání); *kosten* (mít cenu, stát) x *kosten* („koštovat“); *ein* („člen neurčitý“) x *ein* (jeden);
isst x *ist*; *r Band* x *e Band*, *um'fahren* x *'umfahren*

Syntagmatické vztahy v lexikonu**PRAVIDELNÉ KOMBINACE** (*regelmäßige Kombinationen*)

- běžná spojení (běžné, „snášelivá“ kolokace)
Příklad: *Der Hund bellt. Der Hund heult. Der Hund snüffelt. Der Bär beißt.*
Avšak: * *Der Hund redet. *Der Hund schreibt. *grüner Bär; *jemandem einen Hund aufbinden; (*jemandem einen Bären aufbinden*

NEPRAVIDELNÉ KOMBINACE (*unregelmäßige Kombinationen*)

- zvláštní, na první pohled „nesnášelivá“ spojení: **fráze** (*e Phrase*), **idiom** (*s Idiom*), **rčení** (*s Sprichwort*)
Příklad: *Aller Anfang ist schwer; den Kürzeren ziehen; sich durchbeißen; jemanden ausnehmen wie die Weihnachtsgans, jemandem einen Bären aufbinden...*

Text k příkladu „jemandem einen Bären aufbinden“⁵:

«Einfach umwerfend»:

«Eine Reise nach China?» Die 37jährige Manuela Speck schaut ganz ungläubig. Dann muss sie sich setzen. Sofort rennt ihre 12jährige Tochter Nathalie zu Vater René. Kurz darauf erscheint auch dieser etwas verwirrt im Wohnzimmer. «Ist das wahr?» fragt er skeptisch. Dann vergewissert er sich auf dem Fax: «Manuela Speck, 1. Preis». Erst habe er gedacht, seine Tochter wolle ihm einen Bären aufbinden, gesteht er. Er habe es nicht glauben können.

⁵ Zdroj: St. Galler Tagblatt, 10.01.1998. «Einfach umwerfend» In: Korpus des IDS-Mannheim.

SLOVNÍ ZÁSoba (*r Wortschatz, s Lexikon*)

- soubor všech slov/ výrazů a ustálených (lexikalizovaných) nepravidelných kombinací jazyka
- „otevřený“ systém
- předmět zájmu lexikologů (v širším smyslu)

Rozdělení slovní zásoby, poddisciplíny lexikologie

Na slovní zásobu jazyka lze pohlížet z několika aspektů.⁶ Zpravidla se úhel pohledu stává náplní poddisciplíny lexikologie. (Název disciplíny uveden verzálkami.)

podle kombinací

- pravidelné: teoreticky nekonečně mnoho
- nepravidelné: fráze, idiomy, rčení

Nepravidelnými kombinacemi se zabývá **FRAZEOLOGIE** (*e Phraseologie*).

podle denotátu

- apelativa – obecné názvy (*s Appellativum*)
- propria – vlastní jména (*s Proprium, r Eigennamen*)

Vlastními jmény se zabývá **ONOMASTIKA** (*e Onomastik*).

podle původu

- domácí slova (*s einheimische Wort*)
- výpůjčky a cizí slova (*e Entlehnung, s Fremdwort*)

Původem slov se zabývá **ETYMOLOGIE** (*e Ethymologie*).

podle stavby formativu

- simplex (*s Simplex*)
- kompozitum (*s Kompositum*)
- derivace (*e Derivation*)
- zkratka/ kontrakce (*e Kontraktion*)

Výstavbou slov se zabývá **SLOVOTVORBA** (*e Wortbildung*).

podle způsobu zpracování do slovníků

- slovníky alfabetycké
- retrogradní, tezaurové aj.

Zpracováním slovní zásoby do slovníků se zabývá **LEXIKOGRAFIE** (*e Lexikographie*).

---

⁶ Srov. též Čermák (1997), s. 237n.

SYNTAX (*e Syntax*)

Syntax je lingvistická disciplína, která tvoří jeden z pilířů gramatiky a zkoumá:

- uspořádání slov do (zpravidla) nižších útvarů než je text (tj. většinou věta)
- vztahy slov ve větě (závislost větných členů)
- vztahy vět v souvětí

ZÁKLADNÍ JEDNOTKY

věta (*r Satz*)

- ucelená výpovědní jednotka
- může se rovnat textu
- obsahuje sloveso ve finitním tvaru (alespoň hypoteticky – lze si ho lehce „domyslet“)
- je intonačně uzavřená (mluvený jazyk)
- v psaném jazyce většinou začíná velkým písmenem a končí tečkou, popř. jiným znakem (např.: ?!)

vazba/ fráze/ syntagmém/ větný vzorec (*e Verbindung/ e Phrase/ s Syntagmém/ s Satzmuster/ r Satzbauplan*)

- pojmy běžně užívané pro langové jednotky syntaxe

DRUHY VĚT

Věty se dělí podle:

počtu finitních sloves (*Anzahl der finiten Verben*)

funkce (intence mluvčího, prosodie) (*Satzarten*)

postavení finitního slovesa (*Satzformen*)

Druhy vět podle počtu finitních sloves

VĚTA JEDNODUCHÁ (*r einfache Satz*)

- zpravidla jedno sloveso ve finitním tvaru

Příklad⁷: "*Sarkasmus als literarisches Ausdrucksmittel*" **lautete** das Thema des Tages.

SOUVĚTÍ (*r komplexe/ zusammengesetzte Satz*)

- více než jedno sloveso ve finitním tvaru

- souvětí **souřadné** (*e Satzverbindung*)

Příklad: *Das Thema des Tage* **lautete** „Sarkasmus“ und ein Student **war** sarkastisch.

- souvětí **podřadné** (*s Satzgefüge*)

Příklad: „Ich kann Ihnen gar nicht **sagen**, wie ich Ihre Vorlesungen **schätze**.“

Druhy vět podle funkce (intence mluvčího, prosodie)

OZNAMOVACÍ věta (*r Aussagesatz/ Konstativsatz*)

Příklad: "*Sarkasmus als literarisches Ausdrucksmittel*" **lautete** das Thema des Tages.

- věta **zvolací** (*r Ausrufesatz, Exklamativsatz*)

Příklad: „Ich schätze Ihre Vorlesung!“

⁷ Příklady se vztahují k textu 2 v kap. 8.

TÁZACÍ věta (*r Fragesatz/ Interrogativsatz*)

- o otázka **zjišťovací** (*e Entscheidungsfrage*)

Příklad: *War/ Lautete das Thema des Tages „Sarkasmus als literarisches Ausdrucksmittel“?*

- o otázka **doplňovací** (*e Ergänzungsfrage, „W-Frage“*)

Příklad: *Wie lautete das Thema des Tages? / Was war das Thema?*

ROZKAZOVACÍ věta (*r Aufforderungssatz, Imperativsatz*)

Příklad: *Sagen Sie mir bitte das Thema des Tages!(.)*

PŘACÍ věta (*r Wunschsatz, Desiderativsatz*)

Příklad: *Wenn (nur) das Thema des Tages „Sarkasmus“ gewesen wäre!*

Druhy vět podle postavení finitního slovesa

- specifikum německé syntaxe

„KERNSATZ“ (*Verbzweitsatz*)

- sloveso ve finitním tvaru na 2. místě ve větě

Příklady: *„Sarkasmus“ lautete das Thema des Tages. Das Thema des Tages lautete Sarkasmus.*

„STIRNSATZ“ (*Verberstsatz*)

- sloveso na 1. místě ve větě

Příklady: *Lautete/ War das Thema des Tages „Sarkasmus“? Sagen Sie mir bitte, wie das Thema des Tages lautete.*

„SPANNSATZ“ (*Verbletztsatz*)

- sloveso na na posledním místě ve větě

Příklady: *Wie ich Ihre Vorlesung schätze! Sie weiß, daß sie nicht da seien will.*

VAZBY ODPOVÍDAJÍCÍ VĚTÁM (*Satzäquivalente/ satzwertige Ausdrücke*)**Infinitivní vazby** (*e Infinitivphrase*)

Příklad: *Zu Beginn forderte der Professor auf, ein Beispiel zu nennen. Bitte nicht berühren!*

Participiální konstrukce (*Partizipphrasen*)

Příklady⁸: *Das älteste den Zustand des Turmes knapp nach der Fertigstellung darstellende Bild (1591) zeigt klar, daß an die großen Flächen zwischen den hohen Fenstern des Glockenturmes Personen gemalt waren.*

Nejstarší obraz (1591), zachycující stav věže těsně po jejím celkovém dohotovení, jasně ukazuje, že na velkých plochách mezi vysokými okny zvonice byly namalovány postavy.

Die schematisch dargestellte Gruppe von Bäumen in nächster Nähe des Altans bearkundet schon den romantischen Stil der Bepflanzungen, die in dieser Zeit angelegt wurden.

Schematicky znázorněná skupina stromů v těsné blízkosti altánu dokládá již romantický styl výsadeb, jež byly v té době zakládány.

Elipsy (*e Ellipse*)

An der Uni

Einfahrtverbot

- Was hast du gegessen? - Nichts. (habe ich gegessen)

⁸ Zdroj: ČNPK

POPIS VĚT

Základ zkoumání vět tvoří popis věty jednoduché.

Popis větných členů (syntaktický rozbor) vychází z toho, že každé slovo ve větě plní nějakou funkci a stojí v určitém vztahu k ostatním slovům. Existují tři základní postupy popisu vztahů ve větě:

- **tradiční**
- **dependenční**
- **generativistický**

- **TRADIČNÍ SYNTAX**

- Vše se odvíjí od základní skladebné dvojice (= podmět a přísudek).

"Sarkasmus als literarisches Ausdrucksmittel" lautete das Thema des Tages.

Das Thema | des Tages | lautete | „Sarkasmus...“

podmět   přívlastek   přísudek   předmět

VĚTNÉ ČLENY (*s Satzglied, e Satzglieder*)

Podmět (*s Subjekt*)

Přísudek (*s Prädikat*)

Předmět (*s Objekt*)

Příslovečné určení (*e Adverbialbestimmung/ s Adverbiale*)

Přívlastek (*s Attribut*)

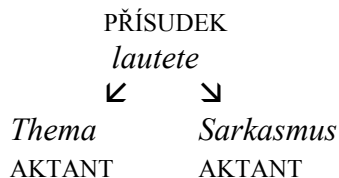
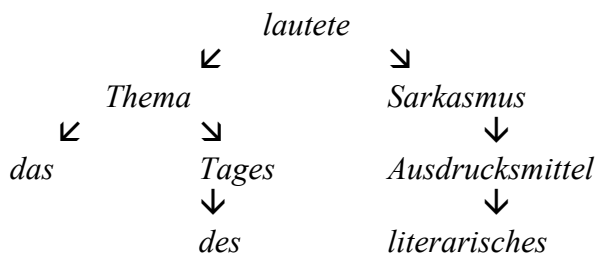
(Doplňek (*s attributive Prädikat*))

- **DEPENDENČNÍ (VALENČNÍ) SYNTAX**

- Vše je závislé na přísudku. (Lucien Tesnière)

- Syntax věty vychází z **valence** přísudku.

"Sarkasmus als literarisches Ausdrucksmittel" lautete das Thema des Tages.

VALENCE (*e Valenz*)

- termín z chemie
- schopnost vázat na sebe jiná slova - **aktanty** (*r Aktant*)
- nejen u slovesa, nýbrž i u jiných slovních druhů (substantiva, adjektiva...)
- základ dependenční gramatiky

Slovesa v přísudku mohou být⁹:

0-valenční (0-wertige Verben)

Hřmí! Leje? Blýská se. Es donnert! Pritschelt's? Es blitzt.

1-valenční (1-wertige Verben)

Jde. Myslíme! Žiju? Er geht. Wir denken. Lebe ich?

2-valenční (2-wertige Verben)

Vaříme polívku. Jí buchtu. Ich koche eine Suppe. Wir bringen Nachrichten. Sie isst eine Buchtel.

3-valenční (3-wertige Verben)

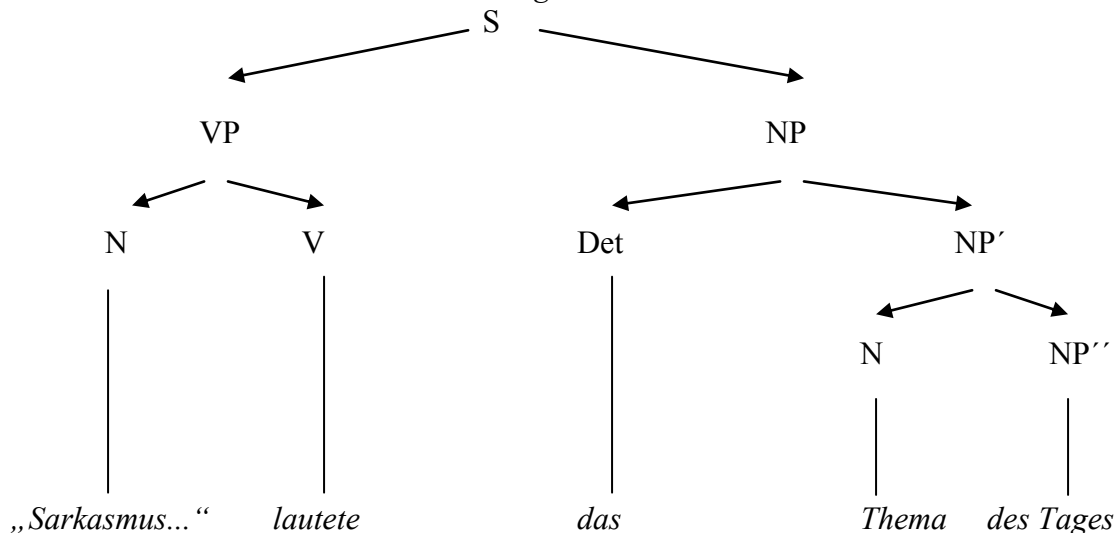
(já) Dám ti... (pusu/husu). (já) Vezmu si husu.. Ich geb' dir einen Kuss. Ich nehme mir (ein Stück) Gans. Wir entschuldigen uns für die irreführende Abbildung auf dieser Seite der gestrigen Zeitung.

- **GENERATIVNÍ (TRANSFORMAČNÍ) GRAMATIKA**

- Základem popisu je „minimální vazba“, tj. vazba dvou elementů. Tato vazba může tvořit jeden z elementů „vyšší“ vazby.

- Každá věta je také vazba dvou elementů: **části nominální** (Nominalphrase - NP) a **části slovesná** (Verbalphrase - VP).

"Sarkasmus..." lautete das Thema des Tages.

⁹ Zde uvedena valence sloves s povinnými aktanty.

SOUVĚTÍ**Souvětí souřadné** (*e Satzverbindung*)

- spojení 2 a více hlavních vět

Hlavní věta (*r Hauptsatz*): věta, která nerozvíjí žádný větný člen jiné věty (není gramaticky závislá na jiné větě) a která (teoreticky) může stát samostatně.

Příklad¹⁰: *Die Zentrale der MA 61 ist übersiedelt, deshalb lautet die neue Adresse seit dem 3. Oktober 2005 Dresdner Straße 91.*

Druhy spojení souvětí souřadných a jejich typické spojky**Slučovací** (*kopulative Verbindung*)

und, sowohl ... als auch, außerdem, ferner...

Vylučovací (*disjunktive Verbindung*)

oder, entweder ... oder, sonst, andernfalls...

Odporovací (*adversative Verbindung*)

aber, doch, jedoch, sondern, dagegen...

Omezovací (*restriktive Verbindung*)

zwar, nur, allein...

Příčinné (*kausale Satzverbindung*)

denn, nämlich, also...

Přípustkové (*konzessive Satzverbindung*)

trotzdem, nichtsdestoweniger, dessen ungeachtet...

Důsledkové (*konsekutivní Satzverbindung*)

deshalb, also, darum, deswegen, folglich...

Souvětí podřadné (*s Satzgefüge*)

- spojení věty hlavní a věty vedlejší

Vedlejší věta (*r Nebensatz*): věta, která zastupuje větný člen věty hlavní (řídící), nemůže stát samostatně, je gramaticky i významově závislá na větě hlavní.

Typy vedlejších vět**Podmětná věta** (*r Subjektsatz*)**Předmětná** (*r Objektsatz*)**Přísluvečná** (*r Adverbialsatz*)

místa (*r Lokalsatz*)

času (*r Temporalsatz*)

příčiny/ důvodu (*r Kausalsatz*)

důsledku (*r Konsekutivsatz*)

účelu (*r Finalsatz*)

podmínky (*r Konditionalsatz*)

Přívlastková (*r Attributsatz*)**(Vztažná** (*r Relativsatz*))

¹⁰ Modifikace Textu 1 z kap.8.

MORFOLOGIE (*e Morphologie*)

Morfologie je lingvistická disciplína, která (spolu se syntaxí) tvoří základ gramatiky. Morfologie zkoumá:

- jednotlivé gramatické kategorie
- tvary slov (tvarosloví)
- stavbu slov

ZÁKLADNÍ JEDNOTKY

(slabika (*e Silbe*))

- nižší jednotka než „slovo“, které však není definováno
  - není přesně definovatelná
  - intuitivní prosodická jednotka
  - opírá se o rytmus řeči (tlukot srdce?)
  - nemá charakter znaku
  - nenese žádný význam
  - má význam především v poetice (a při dělení slov)
- Příklad: Szék | es | fe | hér | vár nebo: Szé | kes | fe | hér | vár)

morfém (*s Morphem*)

- nejmenší jednotka jazyka nesoucí význam
- langová (abstarktní) jednotka
- má formu (*s Formativ*) a význam (*s Semem*)
- není totéž co „slabika“!!

morf (*s Morph*)

- konkrétní realizace morfému v kontextu

alomorf (*s Allomorph*)

- varianta téhož morfému
- morfy mající identický význam, avšak jinou (často ovšem podobnou) formu

Příklady alomorfů jednoho slovního kmene:

Wort x Wortes x Worte x Wörter x Wörtern

Mutter x Mütter; Mann x Männern

bin x ist x bist x sind x seid x sei...

sprechen x sprichst x sprach x gesprochen

Příklady alomorfů plurálu:

Bücher; Zigarren; Bahnen; Tage; Autos; Lehrer∅

MORFOLOGICKÁ ANALÝZA

- rozbor/ rozklad slova na nejmenší významové jednotky

Příklad: (kmenové morfémy jsou podtrženy)

plk | ati   po | plk | ám   s | plk | nout   u | plk | nout   plk | na
red | en   red | ete   ge | red | et   red | en | d   Ge | red | e   Red | ner
Kino | hit;   Halt | e | stell | e;   Rudolf | s | hütt | e

DRUHY MORFÉMŮ

Morfémy se dělí podle významu, který nesou, nebo podle závislosti na jiném morfému.

lexikální (*lexikalische Morpheme*)

- samy o sobě nesou nějaký význam, neslouží pouze k tvoření gramatických kategorií

Příklady: *Lux, Mur, sprachen, gelb, rund...*

gramatické (*grammatikalische Morpheme*)

- slouží pouze k tvoření gramatických kategorií

Příklady: *ist (ist gegangen), er, -st (rennst), -en (inf.)*

---

volné (*freie Morpheme*)

- vyskytují se samostatně

Příklady: *schon, bei, Lebensversicherung, hat gebraucht*

vázané (*gebundene Morpheme*)

- vyskytují se pouze ve spojení s jiným morfémem

Příklady: *abzwicken, indiskret, Tanten*

AFIXY (*s Affix*)

- vázané morfémy

- mohou být gramatické i lexikální

Druhy afixů**PREFIX** (*s Präfix*)

- stojí před kmenem

Příklady: *Vorliebe, beliebt, unmöglich, předseda, zasedat, neposeda, přechod, východ...*

SUFFIX (*s Suffix*)

- stojí za kmenem

Příklady: *Vorliebe, beliebt, unmöglich, předseda, zasedat, neposedný, přechodné, výchozí...*

CIRKUMFIX (*s Zirkumfix*)

- stojí před i za kmenem

Příklady: *Gerede, gebaut, gelesen, nádraží, náměstí...*

INFIX (*s Infix*)

- vkládají se do kmene

- v češtině ani v němčině se nevyskytují!

ROZDĚLENÍ SLOV PODLE OHÝBÁNÍ/ FLEXE**Ohebná slova** (*flektierbare Wörter*)

skloňovatelná (*deklinierbare Wörter*)

časovatelná (*konjugierbare Wörter*)

(stupňovatelná (*komparierbare/ graduierbare Wörter*))

Neohebná slova (*nicht flektierbare Wörter*)

SLOVNÍ DRUHY (*Wortarten*)**ohebné****Podstaná jména** (*s Substantiv, -s, -e*)**Přídavná jména** (*s Adjektiv, -s, -e*)**Zájmena** (*s Pronomen, -s, -ina*)**Číslovky** (*s Numerale, -s, -ia/-ien*)**Slovesa** (*s Verb, -s, -en*)**neohebné****Příslovce** (*s Adverb, -s, -ien*)**Předložky** (*e Präposition, -, -en*)**Spojky** (*e Kon-/junktion, -, -en*)**Částice** (*e Partikel, -, -n*)**Citoslovce** (*e Interjektion, -, en*)**MORFOLOGICKÉ (GRAMATICKÉ) KATEGORIE**

- kategorie vyjadřující význam jednotlivých tvarů ohebných slov

Morfologické kategorie jmen (t.j. substantiv, adjektiv a pronomin)**ROD** (*s Genus, -, ra/ s Geschlecht*)**mužský** (*männlich/ s Maskulinum*)*r Student, r Apfel, r Bund, r Hungaria***ženský** (*weiblich/ s Femininum*)*e Studentin, e Nuss, e Leiter, e Titanic***střední** (*sächlich/ s Neutrum*)*s Kind, s Pferd, s Bund, (s) Prag***ČÍSLO** (*r Numerus, -, -i/ e Zahlform*)**jednotné** (*r Singular*)*Bruder, Präsidentin, Land, Teil, (Gebirge, Kasus)***množné** (*r Plural*)*Brüder, Präsidentinnen, Länder, Teile, (Gebirge, Kasus)***PÁD** (*r Kasus, -, -/ r Fall*)**1. nominativ** (*r Nominativ, „Werfall“*)*dummes Spielzeug***2. genitiv** (*r Genitiv, „Wesfall“*)*dummes Spielzeugs***3. dativ** (*r Dativ, „Wemfall“*)*dummem Spielzeug***4. akuzativ** (*r Akkusativ, „Wenfall“*)*dummes Spielzeug*

---

5. vokativ (*r Vokativ, „e Anrede“*)**6. lokal/ lokativ** (*r Lokativ*)**7. instrumentál** (*r Instrumental*)

STUPEŇ (*e Steigerungsform*) - pouze u adjektiv (a adverbí)

1. pozitiv (*r Positiv*)

seichtes Wasser; Das Leben ist schön.

2. komparativ (*r Komparativ*)

seichteres Wasser; Das Leben ist schöner, wenn man...

3. superlativ (*r Superlativ*)

das seichteste Wasser; Das Leben ist am schönsten, wenn...

Sloveso

U slovesa se rozlišují **tvary určitél/ finitní** (*e finite Verbform*), z nichž lze odvodit morfologickou kategorii (osobu, číslo, čas...), a **tvary neurčité/ infinitní** (*e infinite Verbform*), z nichž není poznat žádná morfologická kategorie.

Morfologické kategorie sloves (finitních tvarů)

OSOBA (*e Person, -, en*)

1. osoba (*1. Person – „der Redende“*)

ich spreche, wir sprachen; mluvím, vmlouvali jsme se

2. osoba (*2. Person – „der Angeredete“*)

du lügst, ihr wisst; lžeš, jíte

3. osoba (*3. Person – „über die geredet wird“*)

er blödel, sie rennen; blbne, uvádějí

ČÍSLO (*r Numerus, -, -a*)

singulár (*r Singular*)

esse, isst, ist, rieche; jím, jíš, jí

plurál (*r Plurál*)

essen, esst, riecht, lesen; jíme, jíte, jedí

ČAS (*s Tempus, -, -ora*)

analytický (složené časy – viz kap. 11)

syntetický (jednoduché časy/ ohýbáním/ flexí tvořené časy)

přítomný (*s Präsens*)

gehen, esse, (sie) rufen, kommt; jdeme, jez, volají, přicházejí

minulý (*s Imperfektum/ s Präteritum*)

gingen, aßen, riefst, kamen; (České jeli jsme, šli jsme je analytické vyjádření!)

ZPŮSOB (*r Modus, -, -i*)

oznamovací (*r Indikativ*)

*Ich bleibe. Sie fahren. Wir sind angekommen. Er wird sich beeilen müssen.
Půjdu domů. Šel do lesa. Bude se učit.*

rozkazovací (*r Imperativ*)

Schweige! Sprechen wir! Denkt! Mlč! Mluvme! Myslete!

podmiňovací (*r Konjunktiv*)

bliebe, möge, er werde, hätte gewust; (v češtině není!)

ROD (*s Genus (verbi), -, -ra*)

činný (*s Aktiv*)

wusste, ist, lesen; wußten, je, ctou

trpný (*s Passiv*)

wird gebaut, ist gebaut, wird gesucht werden, ist aufgegessen; stavěno, postaveno, čteno, sněženo

Neurčité tvary německého slovesa

INFINITIV (*r Infinitiv*)

přítomný (*Infinitiv Präsens*)

wissen, reden, sein, springen

minulý (*Infinitiv Perfekt*)

gewusst haben, geredt haben, gewesen sein, gesprungen sein

PŘÍČESTÍ (*s Partizip*)

přítomné (*Partizip Präsens/ Partizip I*)

wissend, redend, seiend, springend

minulé (*Partizip Perfekt, Partizip II*)

gewusst, geredet, gewesen, gesprungen

ANALYTICKÉ A SYNTETICKÉ VYJÁDŘENÍ (MORFOLOGICKÝCH KATEGORIÍ)

Analytické vyjádření

Analýza: rozbor, rozklad na více částí

Analyticky se kategorie tvoří volnými (samostatně stojícími) morfémy - zjednodušeně řečeno: „jedna kategorie = více „slov“/ morfémů“.

Příklad: *des Sarkasmus* (genitiv sg., mask.), *dem Thema* (dativ sg., mask. nebo neutr.), *ich habe gelesen* (min. čas), *mehr begeisterte* (2. stupeň), *sie würde es nicht wissen* (podmínka+negace)

lezt jsem, víc inteligentní

Syntetické vyjádření

Syntéza: spojení, shrnutí do jednoho celku

Kategorie se tvoří vázanými morfémy, popř. změnou kmenové samohlásky (ablautem) - „kategorie/ více kategorií v jednom slově“

Příklad: *Themas*, *Tages* (genitiv sg., „mask., nebo neutr.); *las* (min. čas, 3. pers., sg.); *begeistertere* (2. stupeň); *wüste* (podmiňovací způsob, sg., 1. nebo 3. pers.)

FONETIKA (*e Phonetik*)

Lingvistická disciplína zkoumající:

- akustickou stránku řeči
- kde a jak se tvoří hlásky/ zvuky řeči (resp. fóny)

ZÁKLADNÍ JEDNOTKA

hláska (*r Laut*)

- nejmenší analyzovatelný segment mluvené řeči

DĚLENÍ FONETIKY

Artikulační fonetika

Zkoumá produkci hlásek.

Základní dělení hlásek:

SAMOHLÁSKY/ VOKÁLY (*r Selbstlaut, r Vokal*)

primární (*i – e – a – o – u*)

sekundární (*ö – ü*)

dlouhé x krátké (*Anne x ahne; kul x küll*)

dvojhlásky (*r Diphthong*) [*ai – au – oi*] *Mais, Augarten, Mäuse*

SOUHLÁSKY/ KONSONANTY (*r Mitlaut, r Konsonant*)

dělení **podle místa artikulace** (*e Artikulationsstelle*):

bilabiály, labiodentály, dentály, alveoláry, alveopalatály, palatál, velár, uvulár, glotály (laryngály)

dělení **podle způsobu artikulace** (*e Artikulationsart*)

nasály, plosívy, frikativy, afrikáty, laterály, vibranty

dělení **podle znělosti** (*e Stimmtonbeteiligung*)

znělé x neznělé

Akustická fonetika

Zkoumá fyzikální vlastnosti hlásek (vlnovou délku).

Auditivní fonetika

Zkoumá způsob přenosu a příjem hlásek (frekvenci).

FONOLOGIE (*e Phonologie*)

Lingvistická disciplína zkoumající:

- funkce zvukových jednotek v systému jazyka
- tzv. suprasegmentália – doprovodné jevy mluveného jazyka

ZÁKLADNÍ JEDNOTKY

Foném (*s Phoném*)

- nejmenší jednotka jazyka (abstraktní)
- není nositelem významu
- může měnit význam

Fón (*s Phon*)

- konkrétní realizace fonému

Alofón (*s Allophon*)

- různé zvukové realizace téhož fonému v různých pozicích
- nemění význam slova
- může být regionálně nebo individuálně podmíněno

Příklady:

<u>R</u> ad – R <u>ä</u> der	<u>R</u> at – raten	lustig
[t]– [d]	[R] –[r]	[lustix] x[lustik]

VZTAHY MEZI FONÉMY**Paradigmatické**např.: **OPOZICE**Lauf x Laus x Laut

[f] x [s] x [t]

für x Süd x TorMaut x baut x Haut x schaut x out x Laut

[m] x [b] x [h] x [ʃ] x 0 x [l]

Syntagmatické**NE-/MOŽNÁ KOMBINACE HLÁSEK** (*e Lautkombination*)

v němčině např. neexistuje: [öä], [üi], [šť], [ou]...

ASIMILACE (*e Assimilation*)

glauben [glaubm],

REDUKCE (*e Reduktion*)

Lehrer [le:rə], lesen [le:sn]

etc.

SUPRASEGMENTÁLIA

- prvky řeči těžko postihnutebné fonetickou nebo fonologickou analýzou
- oblast, kterou se zabývá fonetika i fonologie
  - Rytmus, tempo, hlasitost řeči** (*Sprechrhythmus, - tempo, Lautstärke*)
  - Intonace** (*e Intonation*)
  - Akcent** (*r Akzent*)
  - Pomlky** (*Pausen*)
  - Modulace** (*e Modulation*)

GRAFÉMIKA (*e Graphematik/ e Graphemik*)

Lingvistická disciplína zkoumající:

- způsob a možnosti zápisu jazyka

ZÁKLADNÍ JEDNOTKY**Grafém** (*s Graphem*)

- přepis/ realizace fonému v písmu

Alograf (*s Allograph*)

- varianty zápisu v rámci jednoho systému jazyka

A - a, Ö – OE, ß – SS, photographieren – fotografieren...

ORTOGRAFIE (*e Orthographie*)

- pravopis, pravidla zápisu jazyka (viz též kap. 11.)

OSTATNÍ LINGVISTICKÉ VĚDY

PRAGMALINGVISTIKA (*e Pragmalinguistik*)

- nauka o vztahu uživatele a jazyka
- pomezí věda (souvisí s psychologií, etnologií a sociologií)
- promluva = činnost
- v centru zájmu tzv. **mluvní (řečové) akty** (John Rogers Searle)

TRANSLATOLOGIE (*e Translatologie, Überetzungswissenschaft*)

- nauka o překladu, překladatelském procesu a tlumočení
- pomezí věda mezi lingvistikou, literární vědou a psycholingvistikou
- ústřední otázka: problematika ekvivalence výchozího a cílového textu

SÉMANTIKA (*e Semantik*)

- nauka o významu jazykových znaků
- jedna z poddisciplín sémiotiky (nauky o znakových systémech)

KORPUSOVÁ LINGVISTIKA (*e C/Korpuslinguistik*)

- metoda zkoumání jazyka na základě korpusových dat
- **jazykový korpus**: soubor dat, ve kterém lze vyhledávat výskyty parolových jednotek

10. JAZYKY SVĚTA

Počet jazyků na světě dnes: 3700 až 8000.

JAZYKY PODLE POČTU RODILÝCH MLUVČÍCH

1. **čínština (mandarinština, wu, kantonština)** - asi 1 miliarda mluvčích
  2. **španělština** – asi 320 milionů mluvčích
  3. **angličtina** - 300 milionů mluvčích jako rodný jazyk, další desítky milionů jako cizí jazyk
  9. **němčina** – cca. 100 milionů roditelých mluvčích, dalších několik milionů jako cizí jazyk
  59. **čeština** – přes 10 milionů mluvčích (ČR a SR, Rakousko, SRN, Kanada, Austrálie, USA)
  79. **slovenština** – necelých 6 milionů mluvčích
- nejmenší jazyky: severské indiánské jazyky** – jen několik desítek mluvčích¹¹

VZNIK JAZYKA

Původ člověka: v Africe

Původ jazyka: není znám.

VIZE O VZNIKU JAZYKA:

Kdy vznikl jazyk není doloženo. Odhad: před 50 tis – 100 tis. lety, nebo také před 1 mil. let.

Nejstarší písemné záznamy: max. 6 tis. let staré (viz též kap. 3)

Existují základní čtyři teorie o tom, **jak** jazyk vznikl:

utopická – Bible a Babylonská věž

genetická – náhlá genetická mutace lidí

přirozená – onomatopoická (napodobování přirozených zvuků)

interjekční – spontánní vývoj z (původně zvířecích) výkřiků radosti, bolesti, údivu...

Kde jazyk vznikl - není doloženo; v zásadě dvě možnosti:

monogeneze – Jazyk vznikl na jednom místě (např. „Babylonská teorie“).

polygeneze – Jazyk vznikl nezávisle na více místech světa.

KLASIFIKACE JAZYKŮ

Běžně se jazyky klasifikují:

geograficky

geneticky

typologicky

GEOGRAFICKÁ KLASIFIKACE JAZYKŮ (*geographische Klassifikation*)

- dělení podle území, **kde** se jimi mluví
- např. evropské jazyky (severo-, jiho-, středoevropské...); asijské, austornéžské, indické, americké...

¹¹ Podle: Černý (1998), aktualizováno 2005, In:

http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_von_Sprachen_nach_der_Zahl_ihrer_Muttersprachler

GENETICKÁ KLASIFIKACE JAZYKŮ (*genetische Klassifikation*)

- dělení podle příbuznosti, vychází z **polygeneze** a z faktu: některé jazyky mají více společných rysů, jiné méně (Srov. např. čeština a slovinština a čeština a finština.)
- klasifikace jazyků do **jazykových rodin/ čeledí** (*Sprachfamilien*) Do jedné rodiny patří jazyky, mezi nimiž byla prokázána příbuznost. Pocházejí z jednoho (i hypotetického) prajazyka.

(Křížkem „†“ jsou označeny dnes již vymřelé jazyky.)

Indoevropské jazyky (*Indogermanische Sprachen*):

nejrozšířenější a na počet mluvčích největší jazyková rodina

Baskičtina (*Baskisch*)

Kavkazské jazyky (*Kaukasische Sprachen*)

gruzínština, čečenština (*Georgisch, Tschetschenisch*)

Uralské, resp. Ugrofinské jazyky (*Uralische, bzw. Finno-Ugrische Sprachen*)

maďarština, finština, estonština (*Ungarisch, Finnisch, Estnisch*)

Altajské jazyky (*Altäische Sprachen*)

turečtina, uzbečtina, mongolština (*Türkisch, Usbekisch, Mongolisch*)

Semitské jazyky (*Semitische Sprachen*)

hebrejština, arabština, †fěničtina (*Hebräisch, Arabisch, †Phönizisch*)

Hamitské jazyky¹² (*Hamitische Sprachen*)

egyptština (*Ägyptisch*)

Tibetočínské jazyky (*Tibeto-chinesische Sprachen*)

tibetština, čínština – mandarinština, kantonština... (*Tibetisch, Chinesisch - Mandarin, Kantonesisch...*)

Thajské jazyky (*Thai-Sprachen*)

thajština, laoština, vietnamština (*Thai, Laotisch, Vietnamesisch*)

Austroasijské jazyky (*Austro-Asiatische Sprachen*)

severovýchodní Indie: mj. khmérština (kambodžština) (*Khmer (Kambodschanisch)*)

Drávidské jazyky (*Dravidische Sprachen*)

jižní Indie

Koreánština (*Koreanisch*)

Japonština (*Japanisch*)

Austronéské jazyky (*Austronesische Sprachen*)

Havaj, Samoa, Fidži a Austrálie

Africké jazyky (*Sprachen Schwarzafrikas*)

např. bantuské – svahilština, zuluština, konžština; súdánské... (*Bantusprachen – Suaheli, Zulu, Kongo; Sudansprachen...*)

Americké jazyky (*Sprachen Amerikas*)

eskymáčtina, mayština, indiánské jazyky (*Eskymo, Mayasprachen, Sprachen der Indianer*)

¹² Semitské a hamitské jazyky se často spojují do „Semitohamitské“ čeledi.

DĚLENÍ INDOEVROPSKÝCH JAZYKŮ

Podle číslovky „sto“:

- **satémové** (srov. č., slov. „sto“, rus. „сто“)
- **kentumové** (srov. it. „cento“)

- **SATÉMOVÉ JAZYKY** (*Satemsprachen*)

Indoiránská skupina (*Indo-iranische Gruppe*):

Indické: pandžábština, bengálština, hindština, sinti, romština, †sanskrt (*Panjabi, Bengali, Hindi, Sinti, Roma, Sanskrt*)

Íránské: nová perština, kurdština, paštúnština (v Afghanistanu) (*Neupersisch, Kurdisch, Paschto*)

Arménština (*Armenisch*)

Albánština (*Albanisch*)

Baltské (*Baltische Sprachen*) – litevština, lotyšština, †stará pruština (*Litauisch, Lettisch, †Altpreußisch*)

Slovanské jazyky (*Slawische Sprachen*)

Jihoslovanské (*Südslawische*) – bulharština, slovinština, srbština a chorvatština (što-, kaj- a čakavské dialekty) (*Bulgarisch, Slowenisch, Serbisch und Kroatisch (Štokoavisch in Serbien, Kroatien, Bosnien; Kajkavisch in Nordwestkroatien rund um Agram/Zagreb, Čakavisch in Istrien, Dalmatien)*)

Východoslovanské (*Ostslawische*) – ruština, běloruština, ukrajinština (*Russisch, Weißrussisch, Ukrainisch*)

Západoslovanské (*Westslawische*) – polština, čeština, slovenština, lužická srbština (*Polnisch, Tschechisch, Slowakisch, Sorbisch*)

- **KENTUMOVÉ JAZYKY** (*Kentumsprachen*)

Keltština (*Keltisch*)

Řečtina (*Griechisch*)

Románské (*Italische/ Romanische Sprachen*)

Latina (*Latein*) – klasická latina, vulgární latina (*klassisches Latein, Vulgärlatein*)

Západorománské (*Westromanische*) – francouzština, španělština (kastilština, katalánština...), portugálština, rétorománština (*Französisch, Spanisch (Kastilisch, Katalanisch...), Portugiesisch, Rätoromanisch*)

Východorománské (*Ostromanische*) – italština, rumunština (*Italienisch, Rumänisch*)

Germánské jazyky (*Germanische Sprachen*)

Severogermánské (*Nordgermanische*) – „skandinávské“ jazyky (norština, dánština, švédština a islandština) (*Skandinavische Sprachen (Norwegisch, Dänisch, Schwedisch und Isländisch)*)

Západogermánské (*Westgermanische*) – angličtina, němčina, holandština, friština, jidiš (*Englisch, Deutsch, Niederländisch, Friesisch, Jiddisch*)

TYOLOGICKÁ KLASIFIKACE JAZYKŮ (*Sprachtypologie*)

- Dělení jazyků podle toho, jakým způsobem tvoří většinu gramatických kategorií (převažujících rysů morfologie). (Vladimír Skalička)
- Každý jazyk využívá více typů.

IZOLAČNÍ (*isolierender Sprachtyp*):

bez afixů, především jednoslabičná slova, chudá morfologie (*čínština*, částečně i *angličtina* a *francouzština*)

AFIGUJÍCÍ (*affigierender Sprachtyp*)

s afixy, víceslabičná slova, rozvitá morfologie (většina evropských jazyků)

aglutinační (*agglutinierender Sprachtyp*)

Jeden morfém vyjadřuje jen jednu morfologickou kategorii (*maďarština*, *turečtina*)

maď.: *ház – ház-ak* (pl.) – *ház-ak-ban* (pl.) (směr)

něm.: *Kind – Kind-er* (pl.) – *Kind-er-n* (pl.) (dat.).

flexivní/ flektivní (*flektierender Sprachtyp*)

Jeden morfém může vyjadřovat více kategorií (množství homonymie).

německý sufix **-er**:

plurál: *Büch-er*, odvozenina: *Lehr-er*, 2. stupeň: *schön-er*

český sufix **-í**:

gen. pl.: *pol-í*, kolektivum: *list-í*

syntetické

Gramatické kategorie se tvoří především pomocí afixů (*latina*, většina slovanských jazyků)

pole – polí – polím – pole – pole! – o polích – poli;

sedím - sedíš - sedí - sedíme - sedíte - sedí; sed' - sed'me - sed'te

slovensky: *hrochy – hrochov – hrochom – hrochy – hrochoch – hrochmi*

analytické

Gramatické kategorie se vyjadřují především pomocnými slovy, např. pomocnými slovesy, předložkami atd. (*angličtina*, *francouzština*, *španělština*)

We have been sitting here since 2. o'clock.

Seděl jsem, seděl jsi, seděl (jest), budu se dívat, budeš se dívat, budou se dívat...

Er wird es schon gewusst haben.

analyticko-syntetické

Poměrné zastoupení analytických i syntetických prvků (*němčina*, viz kap. 11.)

polysyntetické

„Nabalování“ do jednoho slova až do délky věty (extrém) (některé americké jazyky, avšak i v němčině)

Příklad v němčině:

Bis morgen ist in der Grenzstadt das Bummeln, Verwandte und Bekannte treffen, nach Herzenlust einkaufen und **Sich-auf-dem-Vergnügungspark-Amüsieren** angesagt.¹³

¹³ Zdroj: Korpus des IDS Mannheim.

11. NĚMČINA (s *Deutsche*)

GEOGRAFICKY A POLITICKY

Evropský jazyk, asi 100 milionů rodilých mluvčích + cca. 120 milionů „DaF“

Německy se mluví v zemích:

Německo, Rakousko, Švýcarsko, Lucembursko, Lichtenštejnsko, Francie (Alsasko, Lotrinsko), Itálie (Jižní Tyrolsko), Belgie, Dánsko, Namibie, Rumunsko, Maďarsko, Argentina, malé oblasti Ukrajiny, Ruska, několik málo tisíc mluvčích v ČR a SR

Němčina jako úřední řeč:

Německo, Rakousko, Lichtenštejnsko, Švýcarsko, Belgie, Lucembursko, EU, Itálie, Dánsko, Namibie (do r. 1989), na území dnešní ČR do r. 1918 a 1938 – 1945

TYPOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA

- jazyk **flektivní**

- typické rysy analytického i syntetického jazyka (**analyticko-syntetický** jazyk)

HLAVNÍ RYSY

MORFOLOGIE: relativně bohatá (bohatší než angličtina, avšak chudší než čeština):

jména: 4 pády (nominativ, genitiv, dativ, akuzativ), které se vyjadřují spíš analyticky pomocí tvaru členu (*der, des, dem, den...*), než tvarem jména (*Kinder* – 1. pl.; *Kindern* – 3. pl.);

rod: většinou gramatický (maskulinum, femininum, neutrum);

číslo (singulár a plurál);

3 stupně adjektiv (a adverbii) (pozitiv, komparativ, superlativ)

slovesné tvary: **osoba** (1., 2., a 3.);

číslo (singulár, plurál);

čas (prézens, préteritum);

způsob (indikativ, imperativ, konjunktiv - vůči češtině specifický)

Přehled časů německých sloves

syntetické časy

prézens, préteritum (viz morfologie)

složené (analytické) časy („opisné tvary“)

perfektum (s *Perfektum*)

Er hat es gewusst.

předminulý (s *Plusquamperfektum*)

Er hatte es gewusst.

budoucí I (s *Futurum I*)

Er wird es wissen. (Bude to vědět.)

futurum II (s *Futurum II*)

Er wird es schon gewusst haben. (Asi to bude vědět.)

Podobně: konjunktiv (synteticky vyjádřený slovesný způsob) a jeho opis (kondicionál) *würde* + infinitiv (analyticky vyjádřená modalita).

SYNTAX: Vztahy se vyjadřují jak pomocí bezpředložkových pádových vazeb (tj. synteticky) - na ústupu: *Robert Picks Buch*, tak i pomocí předložkových vazeb (analyticky) - progresivně: *Buch von Robert Pick*
 Specifikum němčiny: rámcové konstrukce (*e Rahmenkonstruktion/ r Satzrahmen*)

SLOVNÍ ZÁSoba: v minulosti vliv především latiny, francouzštiny, italštiny a sousedících jazyků (např. češtiny na rakouskou němčinu);
 v současnosti velký vliv angličtiny
SLOVOTVORBA: velmi produktivní tvorba složenin (kompozit) a odvozenin (derivací)

GENETICKÁ PŘÍSLUŠNOST

indoevropský jazyk

germánský jazyk

západogermánský jazyk

Současná spisovná němčina (*Hochdeutsch/ Schriftsprache*)

Kodifikována na základě středohornoněmeckých dialektů.

PERIODIZACE NĚMČINY/ VÝVOJOVÉ ETAPY NĚMČINY

*PRAGERMÁNŠTINA a ***GERMÁNŠTINA** (*s Urgermanische, s Germanische*)

- období před Kristem a kolem zač. našeho letopočtu
- po vyčlenění z indoevropských jazyků
- vývojová etapa písemně nedoložená (až na některá jména v antických textech)

Rozštěpení pragermánštiny na různé dialekty (*West-, Ost-, Nordgermanisch*)

Ostgermanisch: Góština (*Gotisch*) – dialekt Gótů (východogermánský kmen) Wulfilův překlad Bible do góštiny => důležitý pro zkoumání vývoje germánských jazyků

STARÁ HORNÍ NĚMČINA (*Althochdeutsch - AHD*)

- období od stěhování národů (8. století) zhruba do 11. století

STŘEDNÍ HORNÍ NĚMČINA (*Mittelhochdeutsch - MHD*)

- celé období vrcholného středověku, tj. od poloviny 11. stol. asi do poloviny 14. stol.

RANNÁ NOVÁ HORNÍ NĚMČINA (*Frühneuhochdeutsch - FNHD*)

- období od pozdního středověku a počátku novověku (od vlády Karla IV. a dokončení kolonizace východních území – Východní Prusko, Sudety) do konce Třicetileté války (tedy asi 1350 až 1650)

NOVÁ HORNÍ NĚMČINA (*Neuhochdeutsch - NHD*)

- od cca. 1650 dodnes

Příklad vývoje němčiny:

AHD: *Giloubiu in got fater almahtigon scepphion himiles enti erda.*

MHD: *Ich geloube an got vater almechtigen schephaer himels unde der erde.*

NHD: *Ich glaube an Gott, Vater allmächtigen und Schöpfer des Himmels und der Erde.*

MODERNÍ NĚMČINA

Současná moderní němčina se považuje za **pluricentrický jazyk**, tzn. že existuje více než jedna spisovná varianta. (Podobně: angličtina britská x americká x australská, španělština ve Španělsku x v Argentině x na Kubě...)

Čeština a slovenština jsou **monocentrické** jazyky.

Centra němčiny = 3 rovnocenné varianty:

- „německá“ němčina (*Binnendeutsch, Bundesdeutsch*)
  - území SRN - „teutonismy“ (*r Teutonismus, pl. Teutonismen*)
- rakouská němčina (*Österreichisches Deutsch*)
  - území Rakouska - austriacismy (*Austriazismen*)
- švýcarská němčina (*Schweizer Deutsch/ „Schwyzerdütsch“*)
  - území něm. mluvícího Švýcarska (a Lichtenštejnska) - helvetismy (*Helvetismen*)

Příklady:

D	A	CH
<i>Bürgersteig</i>	<i>Gehweg</i>	<i>Trottoir</i>
<i>Abitur</i>	<i>Matura</i>	<i>Maturität</i>
<i>Fahrrad</i>	<i>Fahrrad/ Radl</i>	<i>Velo</i>

NĚMECKÉ PÍSMO

(*Deutsche Schrift*)

Současná němčina se zapisuje písmem hláskovým, latinkou.

Řezy německého písma

latinka (antikva) (*Lateinische Schrift (Antiqua)*):

Was ist Aufklärung?

Aufklärung ist der Ausgang des Menschen aus seiner selbst verschuldeten Unmündigkeit. ...

Immanuel Kant, 1784

šwabach/ fraktura¹⁴ (Schwabacher/ Fraktur („gebrochene“ Druckschriften))

Schriftbeispiel für die Alte Schwabacher

Was ist Aufklärung?

Aufklärung ist der Ausgang des Menschen aus seiner selbst verschuldeten Unmündigkeit. Unmündigkeit ist das Unvermögen, sich seines Verstandes ohne Leitung eines anderen zu bedienen. Selbstverschuldet ist diese Unmündigkeit, wenn die Ursache derselben nicht am Mangel des Verstandes, sondern der Entschliebung und des Mutes liegt, sich seiner ohne Leitung eines anderen zu bedienen. Sapere aude! Habe Mut dich deines eigenen Verstandes zu bedienen! ist also der Wahlspruch der Aufklärung.

...

Immanuel Kant, 1784

kurrent¹⁵ (Kurrentschrift): řez písmo psaného rukou

Schriftbeispiel für die deutsche Kurrent

Was ist Aufklärung?

Aufklärung ist der Ausgang des Menschen aus seiner selbst verschuldeten Unmündigkeit. Unmündigkeit ist das Unvermögen, sich seines Verstandes ohne Leitung eines anderen zu bedienen. Selbstverschuldet ist diese Unmündigkeit, wenn die Ursache derselben nicht am Mangel des Verstandes, sondern der Entschliebung und des Mutes liegt, sich seiner ohne Leitung eines anderen zu bedienen. Sapere aude! Habe Mut dich deines eigenen Verstandes zu bedienen! ist also der Wahlspruch der Aufklärung.

...

Immanuel Kant, 1784

¹⁴ Zdroj: <http://de.wikipedia.org/wiki/Schwabacher>

¹⁵ Zdroj: http://de.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Kurrentschrift

NĚMECKÁ ABECEDA*(Deutsches Alphabet)*

Odlišná výslovnost hláskování uvedena v hranatých závorkách:

A – B – C – D – E – F – G – H – I – J [je:]^A, [jot] – K – L – M – N – O – P – Q [kve:]^A, [ku:]
– R – S – T – U – V [fau] – W [ve:] – X – Y [ypislon] – Z [tset]**Zvláštnosti německé abecedy**

Ä - ä [a umlaut]

Ö - ö [o umlaut]

Ü - ü [u umlaut]

(SS) - ß [scharfes es], [es tset]

B x P [weiches x hartes p]^AD x T [weiches x hartes t]^A

Poznámka: ^A = rakouský úzus**NĚMECKÁ DIAKRITICKÁ ZNAMÉNKA A NĚKTERÉ TYPOGRAFICKÉ ZNAČKY***(Diakritische und typographische Zeichen)*

	Název	Znak	Příklad
s	Anführungszeichen	„...“	„Mist!“ sagte er.
r	Apostroph (s Auslassungszeichen)	'	Geh '! G'spritzer; Durďák
r	Asterisk(us) (s Sternchen)	*	Mit *werden unübliche Sätze gekennzeichnet.
s	At-Zeichen (et)	@	kana@ped.muni.cz
	Auslassungspunkte	...	Phonem, Morphem...
s	Ausrufezeichen (Rufzeichen)	!	Komm!
(r)	Backslash (umgekehrter Schrägstrich)	\	www.ped.muni.cz\wger\
r	Bindestrich	-	Masaryk-Universität
r	Doppelpunkt	:	Philologie: Linguistik...
r	Ergänzungsstrich	-	Ost- und Westküste
s	Fragezeichen	?	Spinnst du?
r	Gedankestrich	-	Ja – ja, sicher.
r	Hatschek	ˇ	Dvořák
e	Klammer (runde, eckige)	(...) [...]	Zwielaut (Diphthong); [θ]
s	Komma (r Beistrich)	,	Ludwig, Jana
s	Markenzeichen	©, ®, ™	
s	Paragrafenzeichen	§	Lt. § 51, Abs.1 des Familiengesetzes...
r	Punkt	.	Es blitzt.
s	Rechenzeichen: Plus-, Minus-, Mal-, Geteilt-, Gleichheits-, Wurzel-, Integralzeichen	+, -, x, :, =, √, ∫	
r	Schrägstrich	/	Student/Studentin
s	Semikolon (r Strichpunkt)	;	Iss, was gar ist; trink, was klar ist; sprich, was wahr ist!
e	Tilde	~	Weißwurst, Leber~, Kant~
r	Umlaut	¨	österreichisch
r	Unterstrich	—	NJ2BP 1UJA
	Währungszeichen (Pl.)	€, \$, £	r Euro, r Dollar, s Pfund

12. GRAMATIKY, SLOVNÍKY A JINÉ STUDIJNÍ POMŮCKY

GRAMATIKY

„DUDEN“

KATHRIN KUNKEL-RAZUM; FRANZISKA MÜNZBERG [HRSG.] (2005): *DUDEN, die Grammatik*. Mannheim- Leipzig - Wien - Zürich: Dudenverl. ISBN 3-411-04047-5.

„KNAUR“

LUTZ GÖTZE; ERNEST W. B. HESS-LÜTTICH (1995): *Knaurs Grammatik der deutschen Sprache*. München: Droemer Knauer. ISBN 3-426-82010-2

„ENGEL“

ULRICH ENGEL (2004): *Deutsche Grammatik*. München: Iudicium. ISBN 3-89129-919-2.

„HELBIG (- BUSCHA)“

GERHARD HELBIG; JOACHIM BUSCHA (2005): *Deutsche Grammatik*. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Berlin - München - Wien - Zürich - New York: Langenscheidt. ISBN 3-468-49493-9.

„ZIFONUN“

GISELA ZIFONUN ET AL (1997): *Grammatik der deutschen Sprache*. Berlin - New York: de Gruyter. ISBN 3-11-014752-1.

Cvičebnice gramatiky

Doris Dusilová, Mathias Ebel et al.: *Cvičebnice německé gramatiky*. Praha, Polyglot, 2001. ISBN 80-86195-10-4 (vhodná k samostudiu)

SLOVNÍKY

Německé jednojazyčné

„DUDEN“

DUDEN - Deutsches Universalwörterbuch. Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich: Dudenverlag, 1996 (a pozdější vydání). ISBN 3-411-05503-0.

„WAHRIG“

Wahrig Deutsches Wörterbuch. Gütersloh/München, Bertelsmann Lexikonverlag. 1992 (a pozdější vydání). ISBN: 3-570-03648-0.

„LANGENSCHIEDT“

Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Berlin – München – Leipzig – Wien – Zürich – New York, 1993. ISBN 3-486-96102-0.

Österreichisches Wörterbuch. Wien: ÖBV, 2001. ISBN: 3-209-03116-9.

Dvoujazyčné česko-německé, německo-české

Sibenschein, Hugo: **Česko-německý a německo-český slovník**. Praha: SPN, 1988 (a pozdější vydání). ISBN: 80-7335-012-2.

Langenschiedts Taschenwörterbuch Tschechisch. Tschechisch-Deutsch, Deutsch-Tschechisch. Berlin – München – Wien – Zürich, 1978. ISBN 3-468-10360-3.

Elektronické slovníky

DUDEN-online (jednojazyčný)
www.duden.de

Lingea (dvoujazyčné slovníky s češtinou)
<http://www.lingea.cz>

ENCYKLOPEDIIE

Brockhaus (30 svazků)

Wikipedia – Die freie Enzyklopädie
<http://de.wikipedia.org/>

aeiou – das kulturinformationssystem des bm: bwk (Rakousko)
<http://www.aeiou.at/>

ELEKTRONICKÉ KORPUSY:

IDS-Mannheim
<http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/>

DWDS - Berlin
<http://www.dwds.de>

Wortschatz Lexikon - Leipzig
<http://wortschatz.informatik.uni-leipzig.de/index.html>

ČNPK – Česko-německý paralelní korpus
(přístupný pouze studentům KNJ PdF MU)

KNIHOVNY**Knihovny Masarykovy univerzity**

<http://library.muni.cz/>

(<http://www.muni.cz/> - odkaz „Knihovny MU“)

Moravská zemská knihovna

<http://www.mzk.cz/>

Knihovna University Vídeň

<http://www.univie.ac.at/> (odkaz: „Library Catalogue“)

ORGANIZACE**IDV – Internationaler Deutschlehrerverband**

<http://www.idvnetz.org/>

SGUN – Svaz germanistů a učitelů němčiny (ČR)

<http://www.sgun.cz/>

Goethe-Institut

<http://www.goethe.de/>

Österreich Institut

<http://www.oesterreichinstitut.at/>

Pro Helvetia

<http://www.pro-helvetia.ch/>

Použitá a doporučená literatura

- ADAKTYLOS, ANNA-MARIA; HALPER, ALEXANDER (2001): *Grundfragen der Sprachwissenschaft*. Wien: Facultas.
- ČERMÁK, FRANTIŠEK (1997): *Jazyk a jazykověda*. Praha: Pražská imaginace.
- ČERNÝ, JIŘÍ (1998): *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubico.
- ČERNÝ, JIŘÍ (1996): *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia.
- ERNST, PETER [Hrsg.] (2003): *Einführung in die synchrone Sprachwissenschaft*. Wien: Facultas.
- GLÜCK, HELMUT [Hrsg.] (2000): *Metzler-Lexikon Sprache*. Stuttgart - Weimar: Metzler.
- LEWANDOWSKI, THEODOR (1990): *Linguistisches Wörterbuch*. Heidelberg - Wiesbaden: Quelle u. Meyer.
- SPĚVÁKOVÁ, DANA (1996): *Německá a česká lingvistická terminologie (tematický slovníček)*. Brno: Masarykova univerzita.

Elektronické zdroje

- <http://www.wien.gv.at/ma61/uebersiedlung.htm>
- <http://www.witze.at/>
- <http://de.wikipedia.org/wiki/Schwabacher>
- http://de.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Kurrentschrift
- Český národní korpus: <http://ucnk.ff.cuni.cz/>
- Česko-německý paralelní korpus (veřejně nepřístupný)